

Kaksi sanaa

Olen ehkä keksinyt uuden sanan tai kaksikin. Kilkuttelin kalkuttelin ne vanhoista tutuista sanoista.

Uusien sanojen luominen yhdistämällä vanhoja sanoja on kovin tavanomaista. Kun kielen­tutkijat Risto Haarala ja Irma Nissinen kertoivat *Kielikellossa* vuonna 1994 yleiskielen sanakirjan uudissanoista, he kiinnittivät huomiota muun muassa ympäristö- ja tieto-alkuisten sanojen vyöryyn. Sanakirjassa oli heidän laskujensa mukaan 32 ympäristö-alkuista ja peräti 76 tieto-alkuista uudissan­aana, esimerkiksi ympäristöaktiivi ja ympäristö­haitta sekä tietojärjestelmä ja tietovuoto. Haaralan ja Nissisen mukaan uuden yhdyssanan osat voivat olla hyvinkin tuttuja, mutta niiden yhdistelmän merkitys ei kuitenkaan aina avaudu itsestään.

Myös ne kaksi uutta sanaa, jotka taoin vanhoista aineksista, saattavat tuntua tutuilta. Mutta mitä ne merkitsevät?

Sanat ovat *merkityskriittisyys* ja *merkityskriittinen*. Loihdin sanat, kun kirjoitin merkitystä ja kriittisyyttä käsitteleviä esseitäni. Oikeastaan ei voi sanoa, että sanat olivat tietoisien sanastonkehittelyn tulosta, pikemminkin sanat yhtäkkiä putkahtivat teksteihini, kun olin aikani pohtinut esseen teemoja ja tuskaillutkin työni kanssa.

Mediakulttuurin tutkija Mikko Lehtonen on kirjoittanut, että hän kirjoittaa saadakseen selvil­le, mitä oikeastaan ajattelee jostakin asiasta. Ehkä minäkin kirjoitin löytääkseni ajatukseni ja niille sanat. Mitä oikein ajattelin ja ajattelen merkityskriittisyydestä? Yritetäänpä kiteyttää.

Ihminen on monia asioita, mutta aivan varmasti ihminen on merkitysolento. Hän tuottaa, välittää ja tulkitsee merkityksiä. Merkitykset ovat paitsi korvienvälisiä myös mitä suurimmassa määrin ihmisten välisiä.

Kun me ihmiset toimimme keskenämme, teemme monenlaisia valintoja, emme vähiten kielellisiä, saadaksemme haluamamme merkitykset muodostetuiksi ja välitetyiksi. Usein se, mihin viittaamme valintoina, ei kuitenkaan ole tietoista valitsemista. Sanoja ja merkitysten ilmaisemisen tapoja valikoituu ikään kuin automaattisesti, sillä ihmisinä

olemme oppineet tietynlaisia kielenkäytön normeja ja lajien konventioita. Monet merkityksistäkin ovat luonnollistuneita, ikään kuin selviöiksi muovautuneita, tai tarkoituksella luonnollistettuja, selviöiksi iskostettuja.

Merkityskriittinen on ihminen, joka tunnistaa selviöt ja kääntää ne ajatuksissaan kiistiöiksi: kyseenalaistaa, epäilee, katselee asioita monista näkökulmista, pohtii motiiveja ja intentioita, kysyy kysymyksiä, niitä tyhmiäkin. Merkityskriittinen ihminen tiedostaa sekä oman kielenkäyttönsä mahdollisuudet ja rajoitteet että tunnistaa muiden kielenkäytöstä monenlaiset valinnat.

Äärimmilleen viritettynä merkityskriittisyys estää kaiken merkityksenmuodostamisen, edistyk­sen ja asioiden hoitamisen. Kuinkahan pitkälle merkityskriittisyyden voi viedä tieteessä? Ei kah­ta sanaa siitä, etteikö myös tieteessä ole selviöitä, jotka pitäisi ottaa käsiteltäviksi kiistiöinä.

VESA HEIKKINEN

Kirjoittaja on suomen kielen dosentti ja tekstintutkija.
Twitter: @tosentti